

مقدمه مؤلفان

حقوق اسلامی که در هر یک از مذاهب مختلف فقهی ویژگی‌های خاص دارد، در قلمرو عقود و ایقاعات (فقه معاملات) گنجینه ارزشمندی از دانش بشری و معارف الهی است که نقطه اوج آن در مکتب فقهی جعفری تجلی یافته است. اگرچه همه فقیهان در مذاهب مختلف اسلامی در جهت توسعه فقه معاملات و ارائه راه‌حل‌ها در مسائل مورد ابتلای جامعه اسلامی مجاهدت و کوشش وافر داشته‌اند، لکن نقش فقیهان امامیه در تعمیق این مباحث و ارائه تحلیل و نظریات متقن فقهی و حقوقی، بی‌بدیل و نمایان‌تر است. امروزه مکاتب شیخ انصاری و کتاب‌های ارزشمندی که در نقد، شرح و تفسیر آن از سوی اندیشمندان و فقیهان بزرگ معاصر نگاشته شده، منابع غنی و باارزشی را به‌طور عموم برای جامعه بشری، به‌ویژه برای جامعه اسلامی فراهم ساخته که دربردارنده هزاران نظریه حقوقی تحلیلی است و همچون چشمه‌ای زاینده، پژوهشگران حقوق اسلامی را کامیاب و سیراب می‌سازد.

حقوق اسلامی، به‌ویژه فقه معاملات آن دارای هویت مستقل، مبانی، اهداف و شیوه خاص خود است، اما از این نظر که دربردارنده قواعد تنظیم رفتار و روابط اجتماعی است، به نظام حقوقی رومی ژرمنی شباهت دارد و از نظر عرفی بودن قواعد، با نظام حقوقی کامن‌لا مشابه است. دلیل این امر، هماهنگی فقه معاملات با سیره‌ها و روش‌های عقلانی و تراوش آنها از ذهن عرفی فقیهان در استنباط از کتاب و سنت و اجتنابشان از خلط مباحث پیچیده فلسفی و عقلی با مباحث فقهی است. اما وجه تمایز حقوق قراردادها در فقه اسلامی با دیگر نظام‌های عرفی، مبتنی بودن آن بر اصول و قواعدی است که ریشه در وحی و اراده الهی دارد؛ خداوندی که کمال مطلق و عالم بر همه امور هستی و آگاه از مصالح و مفاسد بشر در

حیطه فردی و اجتماعی است. ویژگی دیگر فقه امامیه، باز بودن باب اجتهاد و امکان استنباط احکام در موضوعات مستحدثه و نوپیدا و ارائه راه‌حل‌های جدید برای مسائل نو بر مبنای اصول و قواعد کلی موجود در کتاب و سنت است و همین امر به پویایی فقه امامیه و ایستادن آن در گستره زمان می‌انجامد.

«حقوق قراردادها در فقه امامیه»، کوششی است برای ارائه فقه معاملات در شکل و قالب تألیفات حقوقی و با نظم و ترتیب و ادبیاتی که برای دانش‌آموختگان و پژوهشگران حقوقی قابل فهم‌تر باشد. جلد اول این مجموعه در سال ۱۳۷۹ به اهتمام سازمان سمت انتشار یافت، اما به دلیل مشغله مؤلفان، اتمام نتایج پژوهش برای تدوین و انتشار جلد دوم به تأخیر افتاد و اینک به توفیق الهی جلد دوم این مجموعه عرضه می‌شود و پیش‌روی اندیشمندان و دانش‌آموختگان حقوق قرار می‌گیرد. بدون تردید با همه کوششی که مؤلفان برای ارائه پژوهشی سودمند و قابل استفاده داشته‌اند همانند هر محصول فکری دیگر، این نوشته خالی از نقص و ایراد نیست. بنابراین، موجب امتنان است اگر اندیشمندان و صاحب‌نظران حقوقی، کاستی‌های آن را به مؤلفان گوشزد کنند.

همان‌گونه که در مقدمه جلد اول وعده دادیم، جلد دوم به ادامه مباحث مربوط به انعقاد و اعتبار عقد اختصاص یافته است. در فقه معاملات، شرایط صحت عقد به عنوان شرایط عقد، شرایط متعاقدين و شرایط عوضین مطرح می‌گردد. از این‌رو در گفتار اول از فصل اول، توافق اراده‌ها به عنوان سبب ایجاد عقد، در دو قسمت ایجاب و قبول به تفصیل بررسی شده است. سپس در گفتار دوم، عیوب اراده به صورت تحلیلی مطرح و دیدگاه‌های فقهی در این زمینه تبیین گردیده و برای مسائل مربوط به اکراه، اضطراب و اشتباه در عقد، راه‌حل‌های ممکن بر اساس مبانی فقهی ارائه شده است. در فصل دوم، شرایط متعاقدان بررسی شده و مباحث مربوط در دو عنوان اهلیت و اختیار و سمت متعاملین مطرح گردیده و در این راستا، مباحث ارزنده‌ای از نمایندگی در قراردادها و مسائل متنوعی در معاملات فضولی بر مبنای دیدگاه‌های فقهی ارائه شده است. در فصل سوم، شرایط مورد معامله به تفکیک مطرح شده و دلایل و مبانی فقهی هر یک بحث و بررسی شده است.

تألیف حاضر هر چند به قلم چند نفر نگارش یافته، اما حاصل دقت عقل جمعی است و همه مباحث از سوی همکاران به دقت مطالعه و در جلسات گروهی نقد و بررسی شده تا حتی‌المقدور ایرادها برطرف و نکات لازم تکمیلی اضافه شود. گفتنی است مباحث مربوط

به ایجاب و قبول، نمایندگی و معامله فضولی، به قلم آقای دکتر جلیل قنواتی، مباحث مربوط به عیوب اراده، به قلم آقای دکتر ابراهیم عبدی پور و مباحث مربوط به اهلیت و شرایط مورد معامله، به قلم آقای دکتر سید حسن وحدتی شبیری نگاشته شده است و در تدوین همه مباحث از دیدگاه‌ها و نقطه نظرات استاد فرزانه جناب آقای دکتر سید مصطفی محقق داماد استفاده شده است.

در پایان، از مسئولان محترم پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، که در انجام این پژوهش مؤلفان را یاری کردند و نیز از مسئولان محترم سازمان سمت که به نشر این اثر اهتمام ورزیدند، سپاس فراوان داریم. همچنین از ویراستار محترم جناب آقای بیگزاده که با سعی و اهتمام خود این نوشتار را ویرایش و اصلاح کردند، سپاسگزاریم.

مؤلفان

تابستان ۱۳۸۸